

ХУДОЖНІЙ ЧАС ТА ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР У ЛІТЕРАТУРНОМУ ТВОРІ

Будь-який літературний твір так чи інакше відтворює реальний світ – як матеріальний, так і ідеальний: природу, речі, події, людей у їх зовнішньому й внутрішньому бутті й т.п. Але неможливо ототожнити художній простір і художній час із простим відтворенням у мистецтві реально існуючого простору й часу. Оскільки художній світ завжди тією чи іншою мірою умовний, час і простір у літературі також умовні. Вони можуть слугувати тлом для розгортання сюжетних епізодів. Час і простір є певними характеристиками художнього образу, елементами, що організують композицію твору.

Художній простір – це місце, де протікає життя персонажів з їх побутом, оточенням і яке створюється в художньому творі шляхом зміни ракурсу зображення, положення або місця оповідача, наближення або віддалення предметів і т.п. Художній час – це й історичний час (який визначає структуру життя будь-якого суспільства у той або інший історичний період), і реальний, побутовий час життя героїв, і час оповідання (розповіді про події, що вже відбулися). У цілому, художній час – це певна послідовність і співвідношення подій, які навмисно «стискаються» або, навпаки, «розтягуються» для створення часового сприйняття зображення.

Просторово-часова організація художнього твору відображає політичні, ідейні, моральні позиції автора, а також сприйняття історії у певну епоху та традиції у зображенні середовища, що панують у літературному напрямку, до якого належить автор. Час і простір дають можливість письменникові з'єднувати або ж, навпаки, роз'єднувати минуле, сьогодення й майбутнє в різних точках світу, варіювати поняття про рух і нерухомість. Відповідно, основою просторово-часової організації й тривалості сюжетної дії є зображення долі головних героїв.

Художній час і простір у літературному творі – це особлива модель світу, що відображає просторово-часові уявлення автора. Кожен письменник осмислює час і простір по-своєму, наділяючи їх власними характеристиками, що відбивають світогляд автора. Певні характеристики реального простору й часу одні автори ігнорують, інші – гіперболізують. Врешті-решт художній час і простір, створені кожним письменником, не схожі ні на який інший художній простір і час, а тим більше – на реальний.

Простір і час можуть змінювати, взаємодоповнювати один одного або залежати один від одного, навіть протистояти один одному. Тут є свій причинно-наслідковий зв'язок, обумовлений авторським задумом.

Особливостями художнього часу й простору в літературному творі є їх умовність, дискретність, а також конкретність або абстрактність. Час і простір зображуються в літературних творах у вигляді мотивів і лейтмотивів; вони можуть становити основу сюжетів [3].

Багато літературних творів базуються, насамперед, на вільному поводженні із часом і простором. Від епохи до епохи образи часу отримують у літературі все більшу значимість. Одноваріантність і односпрямованість реального часу були відкинуті ще романтиками. Вони ввели інверсію, надали часу ритм, темп, повторюваність. Художній простір звужується й розширюється слідом за думкою автора, змінюється й перетворюється, отримує «третій вимір» і т.і. Крім того, існують такі стійкі просторові опозиції як «верх-низ», «своє-чуже», «сьогодення-минуле» тощо.

Часто в художніх творах простір залежить від часу, а час – від простору. Ці категорії можуть зливатися й взаємодоповнювати одна одну в осмисленому й конкретному цілому. Такий істотний взаємозв'язок часових і просторових відносин, художньо освоєних у літературі, одним із перших помітив М. М. Бахтін [1]. Він назвав зв'язок часу й простору *хронотопом*. На думку дослідника, у хронотопі час згущається, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір же інтенсифікується, втягується у рух часу, сюжету, історії, прикмети часу розкриваються у просторі, і простір осмислюється й вимірюється часом [1, с. 235].

Дія у художньому творі може бути як локалізованою і зв'язаною у своєму русі в часі й просторі, так і розгортатися в просторово-часовій перспективі. Найважливіші сюжетні події виявляються можливими тільки завдяки переміщенню персонажів із однієї просторової сфери в іншу.

Варто зауважити, що взаємодія часових планів у художньому творі й зміна просторово-часових координат часто залежать не тільки від авторського задуму, але й від роду літератури.

Література

1. Бахтин М. М. *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет.* – М. : Худож. лит., 1975. – 504 с.

2. Есин А. Б. *Принципы и приемы анализа литературного произведения : Учебное пособие.* – М. : Флинт : Наука, 2003. – 248 с.

3. Павельева А. К. *Концепции, формы и свойства художественного времени в литературном произведении / А. К. Павельева // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство.* – Вип. 1 (69). – Ч. 1. – Харків : ППВ «Нове слово», 2012. – 175 с. – С. 133–148.

4. Павельева А. К. *Проблемы изучения категорий художественного времени и пространства в литературоведении: теоретический аспект. / А. К. Павельева // Литературный текст XX века : проблемы поэтики : материалы V Международной научно-практической конференции.* – Челябинск : Цицеро, 2012. – 472 с. – С. 286–294.